

Univerzitet u Beogradu
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

V međunarodni naučni skup
Zlatibor 24-27. septembar 2011.

University of Belgrade
Faculty of Special Education and Rehabilitation

5th International Scientific Conference
Zlatibor 24-27. September 2011.

SPECIJALNA EDUKACIJA
I REHABILITACIJA *danas*
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION *today*

zbornik radova
proceedings

UNIVERZITET U BEOGRADU
FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION

V međunarodni naučni skup
**SPECIJALNA EDUKACIJA I
REHABILITACIJA DANAS**

Zlatibor, 24-27. septembar 2011.

The Fifth International Scientific Conference
**SPECIAL EDUCATION AND
REHABILITATION TODAY**

Zlatibor, September, 24-27. 2011.

**Zbornik radova
Proceedings**

Beograd, 2011.

Belgrade, 2011

SPECIJALNA EDUKACIJA I REHABILITACIJA DANAS
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION TODAY

Zbornik radova
Proceedings

V međunarodni naučni skup
The Fifth International Scientific Conference
Zlatibor, 24-27. septembar 2011.

Izdavač/Publisher:

Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
University of Belgrade, Faculty of Special Education and Rehabilitation
Visokog Stevana 2, 11 000 Beograd
www.fasper.bg.ac.rs

Za izdavača/For publisher:

Prof. dr Jasmina Kovačević, dekan

Urednici:

Prof. dr Nenad Glumbić, Doc. dr Vesna Vučinić

Štampa/Printing:

AKADEMIJA
Beograd

Tiraž/Circulation: 300

ISBN

POLNE RAZLIKE U SAMOPROCENI KVALITETA ŽIVOTA SLEPIH ADOLESCENATA

Dragana Stanimirović, Luka Mijatović
Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Operacionalizacija pojma kvalitet života, bez obzira na različita teorijska shvatanja, obavezno uključuje emotivni i profesionalni aspekt. U literaturi nalazimo podatke da je manja verovatnoća za slepe žene nego za slepe muškarce da sklope brak i da se zaposle. Cilj našeg istraživanja bio je da utvrdi da li postoje polne razlike u samoproceni i zadovoljstvu emotivnim i profesionalnim kvalitetom života mladih slepih. Ispitali smo po 32 slepa (eksperimentalna grupa) i adolescenta tipičnog razvoja (kontrolna grupa), uzrasta 14 do 26 godina. Grupe su u celini ujednačene po polu (20 ispitanika i 12 ispitanica), uzrastu, profesionalnom statusu, redosledu rođenja adolescenta, broju dece u porodici, školskoj spremi majke, starosti majke, starosti oca i sredini - seoska/gradska. Polaznu osnovu za konstrukciju instrumenta predstavljao je Upitnik za merenje kvaliteta života Kovačevića.

Rezultati pokazuju da slepi ispitanici daju više samoprocene emotivnog kvaliteta života nego ispitanice. Ove razlike su statistički značajne na 0.01 nivou značajnosti. Ispitanice obe grupe su manje zadovoljne ovim aspektom kvaliteta života nego ispitanici. Suprotno ovome, u kontrolnoj grupi ispitanice daju nešto više samoprocene emotivnog kvaliteta života nego ispitanici, ali razlike nisu statistički značajne. U pogledu samoprocene profesionalnog kvaliteta života polne razlike nisu statistički značajne, mada u obe grupe ispitanice daju više samoprocene nego ispitanici. Ovo se može objasniti time što su u uzorku i adolescenti školskog uzrasta. Slepe ispitanice su zadovoljnije profesionalnim kvalitetom života nego slepi ispitanici, što je u skladu sa njihovim samoprocenama. Ali, ispitanici kontrolne grupe su zadovoljniji nego ispitanice, što je suprotno njihovim samoprocenama. Možemo zaključiti da buduća istraživanja profesionalnog kvaliteta života slepih treba obaviti na homogenijim uzorcima u pogledu profesionalnog statusa. Što se tiče emotivnog kvaliteta života slepih adolescenata, nedvosmisleno su utvrđene polne razlike. Razlozi ovih razlika su verovatno u vezi sa rodnim ulogama.

Ključne reči: kvalitet života, slepi adolescenti, polne razlike

UVOD

Kvalitet života je dosta korišćen pojam u svim naučnim disciplinama koje za cilj imaju proučavanje čoveka. Ono što se pod njim podrazumeva uslovljeno je kontekstom interesovanja i terminologijom. Definiše se kao stepen do koga užitak i zadovoljstvo karakterišu ljudsko postojanje i stepen do koga ljudi mogu da izbegnu različite životne nevolje (Andrews i Withey, 1976); kao vrednosni sud o relevantnim zbivanjima iz života jedne osobe u nekom vremenskom intervalu (Sretenović i sar. 1998); kao ... Prva koncepcija je hedonistička i reaktivistička, dok u drugoj pojam dobija značenje metakonstrukta.

U literaturi o kvalitetu života osoba sa invaliditetom ovaj pojam se neretko poistovećuje sa stepenom njihove nezavisnosti (npr. Kish, 2005). Hronična bolest sa svojim fizičkim i psiho-socijalnim obeležjima ima neizbežan i često negativan uticaj na kvalitet života obolele osobe (Sathvik et al., 2008). Ovi, i drugi autori, pojam kvaliteta života povezuju sa pojmom zdravlja podrazumevajući da te dve pojave utiču jedna na drugu.

Definisanje ovog pojma i dalje predstavlja teškoće za istraživače usled njegove kompleksnosti i specifičnosti, pri čemu još uvek ne postoji jednoznačno rešenje o sadržaju samog pojma. Ipak, na najfundamentalnijem nivou pojam kvaliteta života je shvaćen kao subjektivan doživljaj i multidimenzionalan (Cella, 1994). Operacionalizacija pojma uključuje niz oblasti življenja koje se razlikuju od autora do autora. Profesionalni i emotivni aspekt života je još Freud smatrao bitnim odrednicama mentalnog zdravlja (Lieben und arbeiten = voleti i raditi). Oni su veoma značajni za adolescentni period u kome se odvijaju procesi tranzicije i krize identiteta koji utiču na stabilnost i efikasnost kasnijeg profesionalnog i porodičnog života.

Žene su usmerene na socioemocionalnu sferu porodice (tj. oblast osećanja, socijalnih odnosa i vaspitanja dece) za razliku od muškaraca koji više vremena provode van kuće i zaduženi su za tzv. ekonomsku sferu porodičnog funkcionisanja (materijalno obezbeđivanje porodice) (Rosenfield, 2005). Iznete statističke podatke o nižoj stopi zaposlenosti, manjoj zastupljenosti na menadžerskim pozicijama i nižim prosečnim zaradama žena nego muškaraca u Evropskoj Uniji i Srbiji za 2005/06. god. možemo da objašnjavamo strukturnim razlozima, kulturnim i ideološkim praksama, koje vezuju ženu za dom, porodicu, privatnu sferu, dok muškarcima preostaje više vremena za karijeru (Balon, 2007).

Roditelji slepih adolescenata iskazuju manje optimizma, a više skepticizma pa čak i pesimizma u pogledu njihove perspektive na profesionalnom planu nego roditelji kontrolne grupe (Stanimirović i Žigić, 2006). Objektivni podaci pokazuju da je pol značajan prediktor uspeha u zapošljavanju mladih sa invaliditetom (Heal i Rusch, 1995; Phelps i Hanley-Maxwell, 1997). Muškarci oštećenog vida su češće nego žene u grupi zaposlenih (La Grow, 2004; Lee & Park, 2008; Bengisu et al., 2008; Goertz et al., 2010).

Sudeći na osnovu roditeljskih predikcija čini se da je za slepe adolescente alarmantnije područje ljubavi (Stanimirović, 2005). Prema statističkim podacima beogradske organizacije slepih i slabovidih za 2010. godinu u starosnoj kategoriji 25-50 godina u braku je samo 23,8% članova, više muških nego ženskih. Devojke su u nepovoljnijem položaju sudeći na osnovu očekivanja sredine u vezi s ulogom žene i podataka da je manje slepih žena koje su uspostavile trajnu vezu sa muškarcem koji vidi nego slepih muškaraca sa ženom koja vidi (Popović, 1986). Profesionalna afirmacija može da kompenzuje neefikasnost slepih na ovom planu, i to sve češće, ne samo kod muškaraca već i kod žena (ibid).

METOD ISTRAŽIVANJA

Istraživanje je imalo za cilj da utvrdi da li postoje značajne polne razlike u samoproceni kvaliteta života slepih adolescenata i njihovih videćih vršnjaka na profesionalnom i emotivnom planu i u njihovom zadovoljstvu ovim aspektima svog života.

Uzorak je činilo po 32-je mladih slepih (eksperimentalna grupa) i mladih tipičnog razvoja (kontrolna grupa) uzrasta 14 do 26 godina. Grupe su u celini ujednačene po polu (20 ispitanika i 12 ispitanica), uzrastu, profesionalnom statusu, redosledu rođenja adolescenta, broju dece u porodici, školskoj spremi majke, starosti majke, starosti oca i sredini – seoska/gradska.

Polaznu osnovu za konstrukciju instrumenta predstavljao je Upitnik za merenje kvaliteta života Kovačevića nastao kao produkt projekta Instituta za psihologiju koji je finansiralo Ministarstvo za nauku i tehnologiju (1991-1995). Modifikovali smo skale koje se odnose na oblasti življenja 'škola' i 'heteroseksualni odnosi'. U našem upitniku se po 7 tvrdnji odnosi na indikatore kvaliteta profesionalnog i emotivnog života adolescenta i po jedna tvrdnja na zadovoljstvo ovim aspektima života. Za svaku tvrdnju ispitanici su birali jednu od 5 opcija na skali Likertovog tipa od 'a)' - sasvim netačno do 'e)' - potpuno tačno.

Da bismo obezbedili što približnije uslove ispitivanja u obe grupe je upitnik zadavan individualno. Slepí ispitanik je pred sobom imao upitnik na Brajevom pismu, a onaj koji vidi na crnom tisku. Svaki od ispitanika je birao da li će sam upisivati odgovore ili će to činiti ispitivač.

Izračunati Krombah-Kajzer alfa koeficijenti pouzdanosti za obe grupe iznose 0.72 - 0.79, što ukazuje na zadovoljavajuću pouzdanost instrumenta.

Upitnik nam je omogućio da za svakog ispitanika dobijemo samoprocenu za 5 kriterijskih varijabli:

- 1) kvalitet života adolescenta na profesionalnom planu;
- 2) kvalitet života adolescenta na emotivnom planu;
- 3) zadovoljstvo kvalitetom života na profesionalnom planu;
- 4) zadovoljstvo kvalitetom života na emotivnom planu i
- 5) kvalitet života adolescenta.

Za proveru značajnosti polnih razlika u samoproceni kvaliteta života za kriterijske varijable pod 1), 2) i 5) primenili smo statistički postupak univarijantne analize varijanse (ANOVA). Kako su kriterijske varijable pod 3) i 4), koje se odnose na zadovoljstvo kvalitetom života, procenjivane samo na osnovu jednog ajtema poredili smo prosečne vrednosti aritmetičkih sredina na nivou grupa.

REZULTATI

Rezultati testiranja polnih razlika u samoproceni kvaliteta života slepih adolescenata na osnovu objektivnih indikatora, koji su prikazani u tabeli 1, pokazuju da:

- u samoproceni kvaliteta života na profesionalnom planu polne razlike nisu statistički značajne, mada ispitanice daju nešto više samoprocene nego ispitanici,
- ispitanici daju značajno više samoprocene kvaliteta života na emotivnom planu nego ispitanice (razlike su statistički značajne na 0.01 nivou),
- u pogledu samoprocene kvaliteta života (ukupan skor) razlike nisu statistički značajne, mada ispitanici daju nešto više samoprocene nego ispitanice.

Tabela 1 – Polne razlike u samoproceni kvaliteta života slepih adolescenata

ANOVA	Mm	Mž	F	P
Kvalitet života adolescenta na profesionalnom planu	24,85	25,33	0,056	0,815
Kvalitet života adolescenta na emotivnom planu	28,30	24,75	6,942	0,013
Kvalitet života adolescenta	60,65	58,00	1,023	0,320

Rezultati prikazani u Tabeli 2, koji se odnose na samoprocenu zadovoljstva slepih adolescenata kvalitetom života, pokazuju da su:

- ispitanice zadovoljnije svojim profesionalnim životom nego ispitanici,
- ispitanici nešto zadovoljniji svojim emotivnim životom nego ispitanice.

Tabela 2 – Polne razlike u zadovoljstvu kvalitetom života slepih adolescenata

	Mm	Mž
Zadovoljstvo kvalitetom života na profesionalnom planu	3,80	4,42
Zadovoljstvo kvalitetom života na emotivnom planu	3,70	3,50

Rezultati testiranja polnih razlika u samoproceni kvaliteta života adolescenata tipičnog razvoja na osnovu objektivnih indikatora, koji su prikazani u tabeli 3, pokazuju da:

- u samoproceni kvaliteta života na profesionalnom planu razlike nisu statistički značajne, mada ispitanice daju nešto više samoprocene nego ispitanici,
- u samoproceni kvaliteta života na emotivnom planu razlike nisu statistički značajne, mada ispitanice daju nešto više samoprocene nego ispitanici,
- u pogledu samoprocene kvaliteta života (ukupan skor) razlike nisu statistički značajne, mada ispitanice daju nešto više samoprocene nego ispitanici.

Tabela 3 – Polne razlike u samoproceni kvaliteta života adolescenata tipičnog razvoja

ANOVA	Mm	Mž	F	P
Kvalitet života adolescenta na profesionalnom planu	25,70	28,25	1,728	0,199
Kvalitet života adolescenta na emotivnom planu	28,70	29,73	0,927	0,343
Kvalitet života adolescenta	62,70	65,83	1,205	0,281

Rezultati prikazani u tabeli 4, koji se odnose na samoprocenu zadovoljstva adolescenata tipičnog razvoja kvalitetom života, pokazuju da su:

- ispitanici nešto zadovoljniji svojim profesionalnim životom nego ispitanice,
- ispitanici nešto zadovoljniji svojim emotivnim životom nego ispitanice.

Tabela 4 – Polne razlike u zadovoljstvu kvalitetom života adolescenata tipičnog razvoja

	Mm	Mž
Zadovoljstvo kvalitetom života na profesionalnom planu	4,15	4,00
Zadovoljstvo kvalitetom života na emotivnom planu	4,15	3,75

DISKUSIJA

Rezultati su pokazali da slepi ispitanici daju značajno više samoprocene emotivnog života nego ispitanice. Ove razlike su statistički značajne na 0,01 nivou značajnosti. Ovo je očekivano i u skladu je sa iznetim zapažanjem da su devojke u nepovoljnijem položaju zbog očekivanja sredine (Popović, 1986) i podacima koja ova autorka pominje o manjem broju slepih žena nego muškaraca koji su ostvarili trajnu vezu sa partnerom koji vidi, kao i sa statističkim podacima beogradske organizacije slepih o bračnom statusu članova s obzirom na pol.

Razlozi polnih razlika u emotivnom kvalitetu života slepih adolescenata mogu se objasniti rodnim ulogama. Žene su više okrenute emotivnom, a muškarci više profesionalnom aspektu života o čemu smo pisali u uvodu u vezi sa rodnim ulogama i podelom na privatnu i javnu sferu, koje apostrofiraju Rosenfield (2005); Balon (2007) i dr. U vezi sa ovim su i veća očekivanja od žena nego od muškaraca u pogledu brige o domaćinstvu, deci... Okolina, uključujući potencijalne partnere, najčešće nema poverenja da slepa žena može da odgovori ovim očekivanjima.

Iako ostale polne razlike nisu statistički značajne neke ćemo prokomentarisati. Nalaz da su ispitanice obe grupe manje zadovoljne emotivnim aspektom života može ukazivati na nezadovoljstvo devojaka 'položajem žene' i očekivanjima vezanim uz rodnu ulogu. Više samoprocene profesionalnog života ispitanica nego ispitanika u obe grupe su možda efekat samoprocena učenica i studentkinja koje su deo uzorka. Najzad to što su slepe ispitanice zadovoljnije profesionalnim životom nego slepi ispitanici možda govori o ambicijama slepih devojaka na profesionalnom planu, bilo da je motiv kompenzacija neuspeha na emotivnom planu ili nešto drugo.

ZAKLJUČCI

Zadovoljavajući alfa koeficijenti pouzdanosti za skale upitnika, ujednačenost grupa i što je više moguće procedure ispitivanja ukazuju na visoku pouzdanost dobijenih rezultata. Metodološka slabost je heterogenost uzorka u pogledu profesionalnog statusa, što treba izbegavati u budućim istraživanjima profesionalnog kvaliteta života slepih adolescenata.

Glavni nalaz je da su polne razlike u samoproceni emotivnog života slepih adolescenata statistički značajne. Razlog ovome su očekivanja vezana za rodnu ulogu žene, dok slepe devojke u ovoj oblasti prati stigmatizacija i diskriminacija. Na osnovu ostalih uočenih polnih razlika koje nisu statistički značajne postavili smo neke hipoteze koje treba proveriti budućim istraživanjima kako bi se mogli preduzeti konkretni koraci za poboljšanje kvaliteta života slepih devojaka.

LITERATURA

1. Andrews, F.M. & Withey, S.B. (1976). *Social Indicators of Well-being: Americans' Perceptions of Life Quality*. New York: Plenum Press.
2. Balon, B. (2007). Rodno senzitivna statistika kao neophodan element u demokratizaciji društva. *Stanovništvo*, 45 (1), 79 – 95.
3. Bengisu, M., Izbirak, G. and Mackieh, A. (2008). Work Related Challenges for Individuals Who Are Visually Impaired in Turkey. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 102 (5), 284-294.
4. Cella, D. F. (1994). Quality of life: concepts and definition. *Journal of Pain and Symptom Management*, 9 (3), 186-192.
5. Goertz, Y. H., Lierop, B. A., van, Houkes, I. & Nijhuis, F.J. (2010). Factors Related to the Employment of Visually Impaired Persons: A Systematic Literature Review. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 104 (7), 404-418.
6. Heal, L. W. & Rusch, F. R. (1995). Predicting employment for students who leave special education high school programs. *Exceptional Children*, 61 (5), 472–487.
7. Kish, d. (2005). Improving quality of life through alternative perception. *Proceeding: ICEVI European Conference*. Chemnitz. P. 223-240.
8. La Grow SJ. (2004). Factors that affect the employment status of working-age adults with visual impairments in New Zealand. *Journal of Visual Impairment and Blindness*, 98 (9), 546-559.
9. Lee, I. S. And Park, S. K. (2008). Employment Status and Predictors Among People with Visual Impairments in South Korea: Results of a National Survey. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 102 (3), 147-159.
10. Phelps, L.A. & Hanley-Maxwell, C. (1997). School-to-work transitions for youth with disabilities: A review of outcomes and practices. *Review of Educational Research*, 67 (2), 197-226.
11. Popović, D. (1986). *Rani razvoj i prilagođavanje slepih*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Srbije.
12. Rosenfield, S. (2005). Rod i mentalno zdravlje: da li više psihopatoloških fenomena pokazuju žene, muškarci, ili podjednako (i zašto)? U A. Dimitrijević (ur.), *Savremena shvatanja mentalnog zdravlja i poremećaja* (str. 321-35). Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
13. Sathvik, B. S., Parthasarathi, G., Narahari, M. G. & Gurudev, K. C. (2008). An assessment of the quality of life in hemodialysis patients using the WHOQOL-BREF questionnaire. *Indian Journal of Nephrology*, 18 (4), 141-149.
14. Sretenović, M., Berger, D., Maksimović, R., Rolović, Z. i Petrović, M. (1998). Odnosi među aspektima kvaliteta života u toku lečenja akutnih leukemija. *Psihologija*, 31 (1-2), 79-94.
15. Stanimirović, D. (2005). Komparativna analiza efikasnosti slepih adolescenata i adolescenata bez oštećenja vida na profesionalnom i ljubavnom planu. *Istraživanja u defektologiji*, 7, 79-96. Stanimirović i Žigić (2006). *Životna perspektiva slepih adolescenata. Zbornik radova Specijalna edukacija i rehabilitacija*. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju. Str. 47-58.

SEX DIFFERENCES IN SELF-EVALUATION OF QUALITY OF LIFE IN BLIND ADOLESCENTS

Dragana Stanimirović, Luka Mijatović
University of Belgrade, Faculty of Special Education and Rehabilitation

Operationalization of the concept of quality of life, regardless of the different theoretical concepts, always includes the emotional and professional aspects. Empirical data pointed out that is less likely for the blind woman than for the blind men to get married and to be employed. The aim of our study was to determine whether there are sex differences in self-evaluation and emotional satisfaction and professional quality of life of young blind people. Sample was consisted of 32 blind (experimental group) and adolescent typical development (control group), aged 14 to 26 years. The groups were paired by sex (20 males and 12 females), age, professional status, order of birth, number of children in the family, mother's education level, mother's age, father's age and environment - rural / urban. The starting point for the construction of the instrument was the Questionnaire for measuring quality of life by Kovacevic.

The results showed that the blind male subjects had higher levels of emotional self-assessment of quality of life than female subjects. These differences were statistically significant at the 0.01 level of significance. Female subjects of both groups were less satisfied with this aspect of quality of life than males. In contrast, females in the control group had higher levels of emotional self-assessment of quality of life than males, but the differences were not statistically significant. In terms of professional self-assessment of quality of life gender differences were not statistically significant, although in both groups females give more values than males. This can be explained by the fact that sample contained school children and adolescents. Blind female subjects were satisfied with the professional quality of life more than blind male subjects, which is consistent with their self-evaluation. But, males of the control group were more satisfied than females, which is contrary to their self-evaluation. We conclude that future research of professional quality of life of the blind should be done on homogeneous samples in terms of professional status. For the emotional quality of life of blind children and adolescents, there are clearly defined sexual differences. The reasons for these differences are probably related to gender roles.

Key words: quality of life, blind adolescents, sex differences